

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تربیت علم سزوار

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

پایان‌نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد (M.A)
رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

سیاست در زبان تاریخ بیهقی

استاد راهنما

دکتر ابوالقاسم رحیمی

استاد مشاور

دکتر حسین قدرتی

نگارش

حسین ثقفی

زمستان ۱۳۸۹

تقدیم بہ:

مادرم

کہ عاشقانہ رنج بود نم را بہ دوش کشید!

یاد و سپاس

بر خود فرض می‌دانم از راهنمایی‌ها و ارشادهای استادم، دکتر ابوالقاسم رحیمی که مشکان‌گونه فکر و قلمم را در سیری منطقی و علمی قرار داد و دکتر حسین قدرتی که با بینش نوین، یافتن مفاهیم سیاسی را در تاریخ بیهقی برایم آسان نمود و با هوشمندی ویژه‌ای مرا به بیش‌تر اندیشیدن واداشت، تشکر و قدردانی کنم و از تمامی استادانی که در مدت تحصیل در دوره‌ی کارشناسی ارشد، غنای فکر و اندوخته‌ام را سبب شدند، سپاسگزاری نموده، توفیق آن نیکان را از خدای برین خواهانم. صبر و بردباری همسر و فرزندم را می‌ستایم که به دشواری‌ها مجال ندادند تا نومیدم کنند.

دانشگاه تربیت معلم سبزوار

فرم چکیده‌ی پایان‌نامه‌ی دوره‌ی تحصیلات تکمیلی

دفتر مدیریت تحصیلات تکمیلی

نام خانوادگی دانشجو: تقفی	نام: حسین	شماره دانشجویی: ۸۷۱۳۳۲۱۰۱۰
استاد راهنما: دکتر ابوالقاسم رحیمی	استاد مشاور: دکتر حسین قدرتی	
دانشکده: ادبیات و علوم انسانی	رشته: زبان و ادبیات فارسی	
مقطع: کارشناسی ارشد	تاریخ دفاع: ۸۹/۱۱/۲۶	تعداد صفحات:
عنوان پایان‌نامه:		
سیاست در زبان تاریخ بیهقی		
کلید واژه‌ها: بیهقی، زبان تاریخ بیهقی، سیاست، سلطان مسعود، استبداد، حکومت استبدادی.		
<p>هدف از تدوین و تألیف این پایان‌نامه، آشنایی کامل و دقیق دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی به شناخت سیاست و بنیادی‌ترین مفاهیم آن در زبان تاریخ بیهقی است.</p> <p>لذا سعی نمودم ابتدا با آگاهی از مبانی علم سیاست و مطالعه‌ی دقیق تاریخ بیهقی به سؤالاتی درخصوص چهارچوب تحقیق پاسخ دهم و سپس به شناخت سیاست و سیر تحول آن و توضیح مفاهیم کلیدی دانش سیاست پردازم و در گام بعدی، برجسته‌ترین آن مفاهیم را در تاریخ بیهقی جستجو کنم و حاصل کار را در سه فصل بگنجانم تا شاید گوشه‌ای از زوایای پنهان و ناشناخته‌ی سیاست را در زبان تاریخ بیهقی در راستای شناخت بیش‌تر و بهتر ارزش‌های این اثر روشن سازم.</p> <p>این پایان‌نامه به روش کتابخانه‌ای انجام شده و سعی گردیده در آن از منابع برجسته که به قلم نویسندگان مطرح نگاشته شده استفاده شود.</p> <p>امید است این تحقیق مورد استفاده‌ی علاقه‌مندان قرار بگیرد.</p>		

فهرست کلی مطالب

چکیده	هـ
پیش درآمد	۱
مقدمه	۶
جستار نخست: شناخت سیاست و سیر تحول آن	۸
جستار دوم: مفاهیم بنیادین سیاست	۳۶
جستار سوم: جست و جوی بنیادی ترین مفاهیم سیاست در زبان تاریخ بیهقی	۹۳
نتیجه گیری کلی	۱۹۶
منابع و مراجع	۱۹۹
چکیده انگلیسی	۲۰۳

فهرست تفصیلی مطالب

چکیده.....	هـ
پیش درآمد.....	۱
چند نکته.....	۴
مقدمه.....	۶

جستار نخست: شناخت سیاست و سیر تحوّل آن

- در چیستی مفهوم سیاست؛ واژه‌شناسی، اصطلاح.....	۹
- مفهوم اصطلاحی سیاست (ویژه‌ی نام سیاست).....	۱۰
- شناخت علم سیاست.....	۱۱
- موضوع علم سیاست.....	۱۷
- هدف علم سیاست.....	۱۸
- بررسی اندیشه‌ی سیاسی در یونان.....	۲۱
- سیر اندیشه‌ی سیاسی در ایران.....	۲۴
- اثرات متقابل اندیشه‌ی سیاسی یونان و ایران.....	۳۰

جستار دوم: مفاهیم بنیادین سیاست

- ۳۷ ..... - اخلاق و سیاست
- ۴۱ ..... - رابطه‌ی دین و سیاست
- ۴۲ ..... - قدرت
- ۴۳ ..... - تعریف قدرت
- ۴۴ ..... - مقایسه‌ی قدرت با زور، اقتدار و نفوذ
- ۴۹ ..... - قدرت سیاسی؛ ویژگی‌ها و انواع
- ۵۳ ..... - منابع قدرت
- ۵۵ ..... - حاکمیت
- ۵۶ ..... - مشروعیت؛ واژه‌شناسی، تعریف، منابع، فواید
- ۶۷ ..... - استبداد؛ واژه‌شناسی، تعریف، ویژگی‌ها، پیشینه
- ۷۰ ..... - ابزارهای استبداد
- ۷۱ ..... - ۱- زور
- ۷۲ ..... - ۲- توطئه
- ۷۴ ..... - ۳- ترور
- ۷۷ ..... - ۴- اخلاق
- ۷۸ ..... - پیامدهای استبداد
- ۷۹ ..... - توتالیتراریسم و استبداد
- ۸۳ ..... - حکومت؛ واژه‌شناسی، تعریف اصطلاحی
- ۸۴ ..... - حکومت؛ منشأ پیدایش، ملزومات

۸۷ ..... شکل‌های کلاسیک حکومت

جستار سوم: جست‌وجوی بنیادی‌ترین مفاهیم سیاست در زبان تاریخ بیهقی

- ۹۴ ..... سخنی در زبان و تفکر
- ۱۰۶ ..... اخلاق در ساحت سیاسی تاریخ بیهقی
- ۱۱۷ ..... نتیجه‌گیری
- ۱۱۹ ..... بخشی از نیک‌اندیشی‌های سیاسی در تاریخ بیهقی
- ۱۳۱ ..... نتیجه‌گیری
- ۱۳۲ ..... دین و سیاست در تاریخ بیهقی
- ۱۵۱ ..... نتیجه‌گیری
- ۱۵۳ ..... مشروعیت حکومت در تاریخ بیهقی
- ۱۶۲ ..... نتیجه‌گیری
- ۱۶۵ ..... اعمال حکومت استبدادی در تاریخ بیهقی
- ۱۶۷ ..... ۱- در بعد نوشتار، حکومت استبدادی واژگان خاصی را می‌طلبد
- ۱۶۸ ..... ۲- موضع ویژه‌ی حکومت در مقابل دبیران و منشیان و شاعران
- ۱۷۰ ..... ۳- خودسری و گریز از قانون
- ۱۷۳ ..... ۴- مشورت‌محوری ریایی
- ۱۷۶ ..... ۵- نمایش قدرت بر گرفته از لشکر
- ۱۷۹ ..... ۶- ایجاد حس اطاعت در دیگران
- ۱۸۲ ..... ۷- روی آوردن به مجازات، تهدید و ترسانگیزی

۱۸۵	۸- دین‌گرایی قشری
۱۸۷	۹- تک‌گویی و ویژگی خاص حکومت استبدادی
۱۸۸	۱۰- توطئه ابزار حکومت استبدادی
۱۹۱	۱۱- جاسوسی
۱۹۳	نتیجه‌گیری
۱۹۶	نتیجه‌گیری کلی
۱۹۹	منابع و مراجع
۲۰۳	چکیده‌ی انگلیسی

پیش درآمد

سیاست، «پاس داشتن، نگاه داشتن، حکم راندن بر رعیت، حکومت، ریاست [و]، داوری» (لغت‌نامه‌ی دهخدا، ذیل واژه‌ی سیاست) است و نیز «اداره‌ی امور مملکت و حکم‌داری و جزا و تنبیه» (فرهنگ فارسی معین، ذیل همان واژه)، یکی از مفاهیم بنیادین حوزه‌ی روابط اجتماعی است؛ مفهومی که به علت گستردگی مفاهیم دانش سیاست، تلاش نمودیم به مفاهیمی پردازیم که طرح و بحث آن در تاریخ بی‌هقی نمود بارزی داشته باشد؛ باشد که بتوانیم توانایی‌های زبانی بی‌هقی را برای تبیین و شرح ساختار سیاسی روزگارش به شایستگی نمودار سازیم.

از مهم‌ترین عواملی که موجب شد تاریخ بی‌هقی را برای چنین کاری برگزینیم؛ نخست، زبان زیبا و شیرین آن بود؛ زبانی که با استفاده از ذوقی سلیم و خردی آگاه، حقایق سیاسی و اجتماعی روزگار خویش را بدون غرض‌ورزی شخصی در خود جای داده است؛ دیگر آن که ادبیات ما از دوره‌ی پرداختن به معنای واژه‌ها گذر کرده است و نیازمند آن است تا با بهره‌گیری از علوم چون روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، اخلاق، سیاست و ... جانی تازه بگیرد و امید داریم که در تحقق این هدف گامی کوچک برداشته باشیم.

هم از این‌روست - چنان که یاد کردیم - این پایان‌نامه بر آن است که به بنیادی‌ترین مفاهیم

سیاست در زبان تاریخ بی‌هقی پردازد و نموده‌های آن را به نحو علمی و منطقی بررسی نماید.

چون از یک‌سو سیاست عاملی مهم در پیدایش آثار ادبی است و تأثیرهای سترگی از نظر زبانی

بر ذوق و قلم نویسندگان دارد، و از سوی دیگر ویژگی‌های خاص زبان تاریخ بی‌هقی هست که اغلب

این ویژگی‌ها خواننده را گرفتار ظواهر زیبای خود می‌سازد و ذهن او را از دقت در جنبه‌های سیاسی و اجتماعی مورد خواست ابوالفضل بیهقی دور می‌کند، ما بر آن شدیم تا ابتدا مبانی اصلی سیاست را تشریح نماییم و سپس، آن‌ها را در تاریخ بیهقی با نگاهی منطقی و دقیق جست‌وجو کنیم.

بی‌شک در شروع هر کار تحقیقی، پرسش‌هایی در ذهن پژوهنده پدیدار می‌شود و او را تحریک می‌کند که برای رسیدن به پاسخ‌های آن رنج و مشقت را به جان بخرد و عطش خود را به نحو علمی فرو نشاناند. پرسش‌هایی که ما را به انجام این پژوهش واداشت به قرار زیر است:

۱- آیا بیهقی به سیاست نظری ژرف داشته یا صرفاً به نگارش یک اثر پرداخته است؟

۲- کدام مفاهیم بنیادی سیاست در زبان تاریخ بیهقی نمود ویژه‌ای دارد؟

۳- آیا در تاریخ بیهقی می‌توان به نمونه‌هایی از نیک‌اندیشی‌های سیاسی دست یافت؟

۴- آیا سیاست و حکومت در زبان تاریخ بیهقی از گونه‌ی استبدادی است؟

۵- در تاریخ بیهقی، ساختار استبدادی حکومت چگونه تصویر شده است؟

این پرسش‌ها پاسخ‌هایی را در قالب فرضیه به دنبال داشت که عبارتند از:

۱- بیهقی به سیاست نظری ژرف داشته و صرفاً به نگارش یک اثر نپرداخته است.

۲- از بین مفاهیم بنیادی سیاست، اخلاق، دین و مشروعیت در زبان بیهقی نمود ویژه‌ای دارد.

۳- در تاریخ بیهقی می‌توان به نمونه‌هایی از نیک‌اندیشی‌های سیاسی دست یافت.

۴- سیاست و حکومت در زبان تاریخ بیهقی از نوع استبدادی است.

۵- در تاریخ بیهقی ساختار استبدادی حکومت در قالب اعمال و رفتاری که توسط دستگاه

حکومت به انجام رسیده، تصویر شده است.

با چنین فرضیه‌هایی بود که قدم در راه پژوهش نهادیم. در کتاب *بیهقی‌پژوهی در ایران* که

توسط احمد رضی نوشته شده است، دریافتیم که از سال ۱۳۰۵ تا ۱۳۸۵ درباره‌ی تاریخ بیهقی ۲۲۹

مقاله و ۷۸ پایان‌نامه و تعداد ۶۵ کتاب به طبع رسیده است؛ که سهم موضوعات تاریخی و اخلاقی و

سیاسی و اجتماعی در مقالات و پایان‌نامه‌ها در گستره‌ی تاریخ بیهقی ۹۰ اثر بود، این در حالی است

که موضوعات واژگانی، زبانی و دستوری، ادبی و بلاغی، جنبه‌های داستانی و تاریخ ادبیات بالغ بر ۱۵۶ اثر بود و غالب کتاب‌هایی هم که درباره‌ی تاریخ بیهقی نوشته شده است، به جنبه‌های ادبی، واژگانی و زبانی آن پرداخته بود (ر.ک: رضی، ۱۳۸۷: ۱۲-۱۳).

در بررسی کلی مقالات به این حقیقت رسیدیم که موضوع سیاست در ساختار علمی و براساس تاریخ اندیشه‌ی سیاسی در زبان تاریخ بیهقی، به نحو همه‌جانبه مورد بررسی قرار نگرفته است. این کاستی سبب شد تا ما با تکیه بر سیر پیدایش علم سیاست و بنیان‌های تاریخی آن، با نگاهی علمی و دقیق، سیاست را در زبان این کتاب مورد تفحص قرار دهیم.

قابل ذکر است که این پایان‌نامه از نوع تحقیقات بنیادی است؛ زیرا سعی نموده است به عمل‌کردها و اندیشه‌های سیاسی در زبان تاریخ بیهقی بپردازد که نتایج حاصل از آن می‌تواند در کشف نیت و محرک واقعی نویسندگان سایر آثار تاریخی، چون سیاست‌نامه‌ی خواجه نظام‌الملک، تاریخ جهانگشا، مجمل‌التواریخ و ... مثمر‌تر باشد و با روش کتابخانه‌ای، به گردآوری اطلاعات مورد نیاز خود پرداخته است و نبود کاری به این شکل و سبک تنها مشکل آن بود.

در این پایان‌نامه سه جستار داریم که عبارتند از:

جستار اول: ماهیت و پیشینه‌ی سیاست؛ جستار دوم: مفاهیم بنیادین سیاست و جستار سوم:

جست‌وجوی بنیادی‌ترین مفاهیم سیاست در زبان تاریخ بیهقی.

چند نکته

شیوه‌ی نگارش این پایان‌نامه بر مبنای تازه‌ترین اصول سجاوندی می‌باشد. تمام علائم نگارشی در خدمت خوانش صحیح جملات هستند و تلاش کرده‌ایم تا به‌جا و به موقع آن‌ها را به کار ببریم. در ارجاعات درون‌متنی، برای دقت و صحت بهتر از ذکر لفظ «همان» خودداری کردیم و مشخصات آثار را بعد از هر نقل و قول آوردیم و در پاره‌ای از موارد قبل از نقل و قول مستقیم یا غیرمستقیم به بیان نام اثر و نویسنده‌ی آن پرداختیم.

اینک برای شناخت بهتر نوع کاربرد علائم نگارشی در این پایان‌نامه، به موارد زیر دقت

کنیم:

نقطه . :

- نشانه‌ی پایان جمله‌ی خبری یا انشایی.

- در نقل قول‌های مستقیم در پایان جمله و پس از گیومه.

- پس از حروفی که نشانه‌ی اختصاری هستند: ق.م.

ویرگول ، :

- برای جدا کردن بندهای کوتاه و مستقل یک جمله.

- به جای واو عطف.

- پس از عبارت‌هایی مانند: بدین سبب، باری، از طرف دیگر، به عبارت دیگر.

- در ارجاع درون‌متنی بعد از نام مؤلف.

- برای جدا کردن مشخصات در فهرست منابع و مراجع.

نقطه ویرگول ؛ :

- میان دو جمله که به هم مرتبط‌اند ولی میانشان حرف ربط نباشد.

- قبل از: مثلاً؛ یعنی؛ زیرا؛ مانند.

دونقطه :

- برای آغاز نقل و قول مستقیم.

- در جمله‌های مرکب، میان جمله‌واره‌ی مقدماتی و جمله‌واره‌هایی که یک موضوع را

طبقه‌بندی می‌کنند یا آن را گسترش می‌دهند.

سه نقطه ... :

- حذف یا افتادگی از متن نقل و قول.

- آن‌گاه که از توضیح بیش‌تر خودداری شده است.

گیومه (« »):

- برای نشان دادن نقل و قول مستقیم.

قلاب [ ] :

- برای نشان دادن توضیح بیش‌تر در باره‌ی متن اصلی.

پرانتز ( ):

- برای ذکر ارجاع درون‌متنی.

- همراه با نشانه‌ی پرسش یا تعجب برای تردید و تعجب.

- برای ذکر تاریخ تولد و فوت اشخاص.

خط فاصله - :

- برای تقسیم کردن اجزای یک گروه یا جمله.

- برای نشان دادن جمله‌های معترضه.

- برای نشان دادن حدّ فاصل دو عدد (صفحات و تاریخ‌ها).

ستاره *:

- برای ارجاع به پاورقی یا توضیح اضافی، در متن به کار رفته است.

مقدمه

از تدوین علم سیاست و مبانی آن به شکل آکادمیک و مبتنی بر مفاهیم فلسفی حدود یک قرن می‌گذرد. این در حالی است که سیاست از آغاز زندگی بشر در تأمین سلامت و توسعه‌ی مناسبات اجتماعی تأثیر فراوانی داشته است و امروزه علمای علم سیاست مدّعی هستند تا علاوه بر حوزه‌ی داخلی در حوزه‌ی خارجی هم، سلامت و سعادت را برای انسان‌ها فراهم سازند و اگر زمانی آشوب و پریشانی در جامعه‌ای به وجود آید، آن را باید نشانه‌ی زیاده‌خواهی عدّه‌ی قلیلی دانست، نه از کارکرد سیاست؛ چه سیاست از متن جامعه برآمده و در خدمت صلح، آرامش و خیر بشر است.

آثار ادبی در حقیقت افشردی افکار و آرمان‌های یک ملت است که طی قرون مختلف بر غنای آن افزوده شده است، اما در قرن اخیر به طرح و بررسی علوم انسانی، چون جامعه‌شناسی، سیاست، روان‌شناسی و... در ادبیات توجهی درخور نشده است و بیش‌تر همت تحلیل‌گران ادبی، تشریح معنی لغات، جنبه‌های بیانی، بدیعی و معانی و گاه دستوری شاهکارهای ادبی بوده است. این امر ادبیات را در بعد ادبی آن خلاصه می‌کند و غالباً آن را پدیده‌ای ذوقی جلوه داده که فراتر از احساس فردی نیست و نمی‌تواند حامل پیامی انسانی و اجتماعی باشد.

موضوع فوق در خصوص تاریخ بیهقی نیز صادق است؛ کتابی که ابوالفضل بیهقی آن را «تاریخ‌پایه‌ای» می‌دانست و توانست سیر تاریخ‌نویسی را به سوی تعقل و خردگرایی سوق دهد و از زبان با هنرمندی خاصی بهره‌گیرد و با اعتدال در گفتار، اندیشه‌های عمیقی را در خود جای دهد و به

قول جواد طباطبایی تاریخ بیداری نامیده شود، ولی آن چنان که شایسته‌ی تاریخ بیهقی است، افکار و اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی نهفته در آن پی‌جویی نشده است و غالب مساعی بیهقی دوستان بررسی جنبه‌های ادبی و زبانی این اثر گران سنگ بوده است.

شناخت زیبایی‌ها و آرایه‌های ادبی شاه‌کارهای زبان فارسی، کاری ارزنده و درخور تحقیق است، اما باید بپذیریم که این آثار ارزشمند تنها از یک بعد قابل بررسی نیستند. در دوره‌ی حاضر به سبب رشد بی‌نظیر شاخه‌های گوناگون علوم انسانی و ارتباط متقابل آن‌ها با یک‌دیگر لازم به نظر می‌رسد که آثار ادبی را علاوه بر جنبه‌های ادبی از منظر علوم دیگری چون؛ جامعه‌شناسی، الهیات، روان‌شناسی، سیاست و... مورد تحلیل قرار دهیم تا به این وسیله پیام‌های گوناگون آن میراث باشکوه را استخراج کرده و در التذاذ ادبی و غنای تفکر انتقادی ادب‌دوستان بیفزاییم.

حقیقت این است که تاریخ بیهقی قبل از آن که اثری ادبی باشد، اثری سیاسی و اجتماعی است که حاصل تفکرات ایرانیان در این دو حوزه را در خود جای داده است و ما اغلب فریب زیرکی زبانی بیهقی را خورده و در تعبیر و تفسیر وقایع و رویدادهای موجود در آن گرفتار هنرنمایی بیهقی در زمینه‌ی نویسندگی شده‌ایم و از درک پیام اصلی آن فرومانده‌ایم.

بنابر آنچه گذشت و با توجه به علاقه‌ی بیش از انتظار خود به تاریخ بیهقی، سعی نمودم که با اتکا به کتاب‌هایی که به شیوه‌ای منطقی و نوین درباره‌ی دانش سیاست نوشته شده‌اند مفاهیم و مبانی بنیادین سیاست را در زبان و خامه‌ی بیهقی جست‌وجو کنم تا هم رغبت خود را به تاریخ بیهقی پاسخی گفته باشم و هم این که دریچه‌ای تازه به شناخت بهتر و گسترده‌تر این کتاب بگشایم تا از حصار کلمات و واژه‌ها خارج شویم و به رسالت واقعی بیهقی در نوشتن پی ببریم، گرچه کاستی‌هایی در آن وجود خواهد داشت و اغماض را می‌طلبد و این، البته به معنای عدم نیازمندی نگارنده به نقدها و بیان کاستی‌ها توسط خوانندگان نیست.

جستجو

شناخت سیاست و سیر تحول آن

- در چیستی مفهوم سیاست؛ واژه‌شناسی، اصطلاح
- مفهوم اصطلاحی سیاست (ویژه‌ی نام سیاست)
- شناخت علم سیاست
- موضوع علم سیاست
- هدف علم سیاست
- بررسی اندیشه‌ی سیاسی در یونان
- سیر اندیشه‌ی سیاسی در ایران
- اثرات متقابل اندیشه‌ی سیاسی یونان و ایران

در چیستی مفهوم سیاست؛ واژه‌شناسی، اصطلاح

دیرپایی علم سیاست و کاربرد آن در زمینه‌های گوناگون، تعاریف و معانی متعدّد و گاه پیچیده‌ای را فراهم می‌سازد. هدف ما، در این جای‌گاه نقل و نقد همه‌ی آن چه نوشته‌اند و گفته‌اند نیست؛ بلکه برآنیم تا در ابتدا به معنای لغوی سیاست، سپس به معنای اصطلاحی این واژه و در پایان به تعریف سیاست پردازیم. باشد که با چشمانی آگاه به سیاست در تاریخ بیهقی بنگریم و دریافت‌هایمان در این خصوص، افقی نوین در برابر دیدگان ادب‌دوستان برای تحلیل نیکوتر آثار ادبی و تاریخی بگشاید. از آن‌جا که واژه‌ی سیاست ریشه در زبان عربی دارد، برای بیان معنی لغوی سیاست از این زبان آغاز می‌کنیم.

در زبان عرب، «کلمه‌ی سیاست از ریشه‌ی سوس و ساس گرفته شده است که معنای آن تأدیب و تربیت و نیز سرپرستی امور است. در کتاب *اقرب‌الموارد* که یکی از لغت‌نامه‌های مهمّ زبان عربی است نیز [ذیل این واژه و] در تفسیر و تشریح سیاست آمده است: *السیاسةُ المدينةُ: تدبیرُ المعاشِ معَ العمومِ علی سُننِ العدلِ و الاستقامةِ*. [بدین‌سان، این فرهنگ سیاست مدنی را به معنای] تدبیر و تنظیم برنامه‌ی زندگی و معیشت و اقتصاد مردم براساس قسط و عدالت» (شکوری، ۱۳۶۱: ۶۹/۱) ذکر می‌نماید.

در فرهنگ لغت‌های زبان پارسی هم، واژه‌ی سیاست معنا شده که به دو مورد معتبر از آن‌ها اشاره می‌کنیم: سیاست «پاس داشتن، نگاه داشتن، حکم راندن بر رعیت، حکومت، ریاست [و]،

داوری» (لغت‌نامه‌ی دهخدا، ذیل واژه‌ی سیاست) است و نیز «اداره‌ی امور مملکت و حکم‌داری و جزا و تنبیه» (فرهنگ فارسی معین، ذیل همان واژه).

قبل از آن که معانی اصطلاحی و رایج سیاست را بیاوریم، لازم است این نکته‌ی مهم تذکر داده شود که، هرگونه تعریفی از سیاست ارزشی نسبی دارد؛ این بدان معناست که نمی‌توان و نباید انتظار یک تعریف جامع و مانع از سیاست داشت؛ این از آن‌روست که سیاست به مسایل و علوم متعددی وابستگی و هم‌بستگی دارد که جمع کردن تمامی آن‌ها در یک تعریف امکان‌پذیر نیست.

مفهوم اصطلاحی سیاست (ویژه نام سیاست)

پیش از یادکرد مفهوم اصطلاحی «سیاست» باید یادآور شویم که برخلاف برخی دیگر از مفاهیم، که در میانه‌ی معنای لغوی و معنای اصطلاحی آن چه بسا پیوند آشکاری نیست در مورد «سیاست» این چنین نیست؛ به بیان دیگر، ما هم در معنای لغوی و هم اصطلاحی سیاست، عناصر مشترکی را می‌بینیم. باری از این دیدگاه باید گفت:

«(۱) در معنای عام، [به] هرگونه راهبرد و روش و مشی برای اداره یا به کرد هر امری از امور، چه شخصی چه اجتماعی سیاست گفته می‌شود؛ چنان که از سیاست اقتصادی، سیاست نظامی، سیاست مالی، سیاست آموزشی و جز آن‌ها سخن می‌گوییم.

(۲) به معنای خاص، هر امری که مربوط به دولت و مدیریت و تعیین شکل و مقاصد و چگونگی فعالیت دولت باشد، از مقوله‌ی امور سیاسی است» (آشوری، ۱۳۸۹: ۲۱۲).

«فرهنگ لیتره (Litre) به سال ۱۸۷۰، سیاست را این‌گونه تعریف می‌کند علم [سیاست]: فرمان راندن بر کشورها [است]. فرهنگ روبر (Robert) به سال ۱۹۶۲ در همین مورد می‌گوید: فعل و عمل فرمان‌روایی بر جوامع بشری [را سیاست گویند]» (دوورژه، ۱۳۷۸: ۵۱).

احمد جهان‌بزرگی بر آن است که: «سیاست عبارت است از توزیع قدرتمندانه‌ی ارزش‌ها» (جهان‌بزرگی، ۱۳۷۸: ۱۳) و دیگر آن که: «سیاست عبارت است از مطالعه‌ی قدرت و نفوذ. هر کس